

До 850-ліття Гоці

ЗАСПІВАЙ МЕНІ, СКРИПКО ЄВРЕЙСЬКА

ЄВРЕЇ в нашому краї «пропилися» дуже давно, з приходом сюди поляків, а можливо, й ще раніше. Одна з перших згадок про зазначене датуються 28 лютого 1563 р. Це скарга тучинського князя Андрія Масальського щодо вирубування і спалення дерев з межовими знаками у його пущі. Скоїв згадане єврей Ізраїєць, який виготовляв поташ у сусідній Сінненській пущі,

польської окупації селища їх пограбували легіонери Пільсудського, а влітку — вже більшовики. Про це засвідчує російський письменник Ісаак Бабель, якому переповів зазначене гощанський єврей Давид Ученик, у котрого літератор, перебуваючи у містечку, заночував разом з іншими червоними і цим уртувався його дружину від звалтування.

Та як би там не було, а

Освоївшись в Америці, він посприяв переїздові ще однієї, третьої своєї дочки.

На початку 1939 р. в Гощі мешкало понад тисячу чоловік іудейського віросповідання. Ясна річ, зустрічалися поміж них і дуже бідні, і децю багатші. Останні володіли нерухомістю, торгували, шили одяг і взуття, ковалювали тощо.

Так, з п'яти гощанських тракторів, що розміщували-

До 850-ліття Гощі

ЗАСПІВАЙ МЕНІ, СКРИПК

що входила до складу маєтку господарського маршала з гощанським корінням Петра Кирдея-Мильського. Подібним промислом, до слова, займалися багато одноплемінників Ізраїєць, що посприяло пізніше утворенню єврейського прізвища Поташ, яке було розповсюджене і в Гощі.

Хоч повноцінних статистичних даних стосовно розселення людей іудейського віросповідання на території нинішнього Гощанського району ми не маємо, проте децю все ж можна прослідкувати. На кінець XIX ст. найбільше євреїв проживало в Гощі (майже 700 сол.) і Тучині. Щодо інших сіл, то, скажімо, у Мнишині їх мешкало 11 чол., Бочаниці і Симонові — по 15, Новосоставціх — 17, Вільгори — 21, Посягві — 30, Підлісках — 37, Дорогобужі — 41, Майкові — 51, Бугрині — 89 чол....

На відміну від українців, які займалися не лише торгівлею, а й землеробством, євреї присвячували себе звичай купівлі і продажу товарів, спекуляції та ремісництву. Чимало поміж них було і корчмарів. Приміром, місцева поміщиця Валевська, добре знаючи єврейську ділову хватку, у 1867 р. дозволила іудею Голубі звести на своїй землі поблизу Тучина трактир, що відтак став процвітати. Іншу корчму у панні орендував одноплемінник Голубі С. Горинштейн.

На початку XX ст. Гощу населяли 1280 чол., переважно євреїв, які знову ж таки займалися дрібною торгівлею і спекулювали. Приблизно на цю пору припадають і численні єврейські погроми, влаштовані на теренах Російської імперії чорносотенними організаціями, відділи котрих діяли і на Волині, об'єднуючи багатих селян. Правда, Гощу цей антисемітський шабаш, дякувати Богові, обминув.

Але прийшов 1920 р., і гощанські євреї сповна відчували на собі всі «пренади» війни. Зокрема, під час

життя продовжувалося. В Гощі розпочав свою діяльність Комітет ізраїльсько-американської допомоги, створений, скоріше за все, за сприяння євреїв, які, шукаючи ліпшої долі, емігрували до США ще за царату. На час, датований 1921 р., головою комітету містечка був С. Ройзман, секретарем — Хаїм Мендель Хермон, членами — М. Вайсман, Янкель Гольдман.

Тоді ж у Гощі функціонувала народно-ізраїльська школа. Відомо, що упродовж 1919 - 20 навчального року єврейську мову там викладав учитель Янкель-Вольф Клігман. Він виявив великий педагогічний досвід, ґрунтовні знання предмета, любов до вчительської професії. Протягом навчального року учні зробили значний крок у вивченні єврейської мови і залишилися дуже задоволені викладачем Клігманом.

Упродовж 1920 - 30-х рр. нарівні з польсько-українським обирався і єврейський солтис (староста) Гощі. Ним, зокрема, був Ройзман-старший.

Тоді ж у містечку діяв єврейський клуб — тарбут. Місцева єврейська громада побудувала його на власні кошти. Розміщувався культурзаклад за спорудою нинішнього райуправління юстиції. Відвідували його не лише євреї, а й українці. Тут грала музика, влаштовувалися танці, працював безалкогольний буфет.

У 1930-х рр. в Гощу приїздили кибуцники. Так називали євреїв, які невдовзі мали переселитися до Палестини, на «землю обітовану», та створити там кибуци — сільгоспокооперативи. Метою відвідин була обов'язкова практика, яку гості мали проходити в місцевих хазяїв-євреїв.

До слова, гощанські іудеї емігрували не лише на Близький Схід, а й у США. Це, зокрема, зробив свого часу батько Ривки Новак та її сестри Фрейдл (Фридлі), мова про котрих піде нижче.

ся на Застав'ї, три належали євреям Флону, Нуті, Поташу і його сину Гершелю. Тут же стояли м'ясні лавки, що зі зрозумілих причин реалізували виключно яловичину і баранину, які заготовляв Іцхак Голд (Голод). Поміж інших заготовачів відомі Волков, Ройзман-молодший, Рас, Півень, Копель, Юдка (Юдл) і Пейся. Шестеро останніх скуповували зерно.

Серед численних єврейських крамниць продуктову тримали Новак і його дружина Ривка, взуттєві — сестра Ривки Фрейдл (Фридля) та Давид Гельман, галантерейну — брат останнього Мотл, мануфактурні — Мотл Кричмар, Вайсман і Мотиха, скобяні — родини Сегелів і Шклярців, будматеріалів — Давид Ученик.

Кільми на базарі разом з гощанцями-українцями торгував Борис Поташ, сині брат уже згаданих корчмарів.

Четверо гощанських євреїв володіли млинами. Це, зокрема, Заводник (його млин зберігся і діє дотепер), Зіна, п'ятеро братів Смола та Гарбар. Правда, млин останнього знаходився не в містечку, а в Томахові.

Сруль і Йониха мали у власності заїжджі двори, де можна було не лише переночувати, а й дати відпочити коням. Кравець Дратва спеціалізувався виключно на пошитті мундирів польським офіцерам; а його невстановлений брат по цеху — на картузах. Щодо Ківи Шевця, то він виготовляв взуття.

Свої кузні тримали ковалі Шама, Мейер Шпак та ще один невстановлений єврей.

Найбагатшими справедливо вважалися брати Смола, що мали також крупорушку й олійницю, родини Заводників та Кричмарів. Вони, до речі, допомагали своїм біднішим одноплемінникам, які займалися в основному чорноробством.

Парою американських пасажирських автобусів «Шевроле», що курсували з Гощі в Рівне і назад, володіли компаньйони Пейся Гер-

гель та Йойна. Правда, аж надто багатими вони не були. Батько одного, приміром, шив одяг. І лише хороший посаг синові нареченої дав змогу придбати «Шевроле».

Обслуговували автобуси поляк, українці та єврей Єся Галецький, що продав квитки. Спочатку вони були приватними, а з середини 1930-х рр. стали належати Автобусній акціонерній спілці, що об'єднала гощанський, тучинський, межиріцький та корецький пасажирський транспорт. Причина — небажання польської влади бачити наших євреїв концесіонерами.

Ще раніше, до слова, обмежень і утисків зазнав вищезгаданий гощанський учитель Я.-В. Клігман, якому поляки 8 років, упродовж котрих він жив і працював на теренах краю, відмовляли у набутті громадянства своєї республіки.

Був у Гощі і єврей-дантист. Щодо аптеки, то нею володів і завідував інший єврей, Корман. Будинок цей

звели ще за царату. В 1960 - 70-х рр. в ньому також розміщувалась аптека.

Поруч знаходилась аптека, котрою у 1930-х рр. володіла Хана-Інда.

Одна з двох перукарень перебувала у власності цирульника Дуньки.

А от у гощанця Копеля Куперштейна квартирували приїжджі українські вчителі, що викладали у місцевій семирічці.

До слова, про школу. В 1930-х рр. її головним чином відвідували поляки та євреї. Однак були серед учнів й українці.

Поміж освічених іудеїв містечка відомі дочки торговельниці Мотихи, які закінчили Рівненську гімназію. Одна з них до 1941 р. навіть завідувала райбібліотекою.

Справжньою пристрастю зятя Заводника Якова була гра на скрипці, якою він володів майже віртуозно. Виступав Яків і в місцевому Будинку культури.

Богослужіння гощанські євреї відправляли у двох храмах: торговці — у своїй синагозі, ремісники — у своїй. Щоправда, синагогами їх тоді ніхто не називав. Використовували простіше слово — школа. Так усі й казали: школа торговельників, школа ремісників. Третім храмом був богомольний дім, де молились усі разом.

Розміщувались синагоги в будівлях нинішнього райвідділу міліції, які звели ще в царські часи. «Торговельна» (зараз там квартира) збереглася дотепер. «Ремісницької» вже немає.

З двох єврейських цвинтарів старий знаходився на місці нинішнього райцентру зайнятості, новий, де ховали уже в 1920-х рр., — під Терентієвом. Він частково "дожив" до сьогодні.

Бетонні надгробки, що піднімались над могилами, євреї називали буванами. Від них цей дивний іменник перейняли й українці.

1941 р. нацисти поклали край похованню євреїв на їх кладовищі, обмежив-

ши життя цих гоцанців граничили гето, куди ті переселились з власних жител. Розміщувалась резервація між річкою Корчиця і нинішньою вулицею С. Наливайка. Позаяк вона не мала огорожі, то євреї, яким окупаційна влада звеліла нашити на одяг жовті латки, міняли на продукти своє майно, наймалися на роботу. Проте так тривало зовсім недовго — до липня чи серпня 1942 р. Саме тоді гітлерівці, «остаточно розв'язуючи єврейське питання», розстріляли 1015 гоцанців цієї національності в лісистому урочищі Агатівка, де в 2002 р. з ініціативи та за допомоги ізраїльтянок Асі Голан, Рахель Каці Гоцанського земляцтва в Ізраїлі був встановлений обеліск.

Мученицьку смерть прийняли тоді євреї Кричмари, Заводники, Новаки, Півень, Гергель, Ройзмани, Прес, Авром Барк, красуня Хася Шпак, яку від побаченого полишив розум, старий Хаїм і його сестра Мала,

котрі тримали буфет, Давид Ученик зі своєю родиною, Шама та ще сотні й сотні нещасних, імена яких, на жаль, канули у небуття безвісними.

Та не всіх гоцанських євреїв перемололи криваві жорна нацистського геноциду. З початком Великої Вітчизняної війни чимало їх було призвано до лав Червоної Армії, громило фашистів на фронтах, отримало поранення і каліцтва. Так, гоцанець Авром (на жаль, прізвище встановити не вдалося) повернувся в містечко без ноги. Затим фронтовик перебрався до Польщі, а звідти — в Ізраїль.

Цікава доля і у Шахне Гарца. Вирушивши влітку 1941 р. на Схід, він дістався аж радянсько-іранського кордону, котрий на ту пору був відкритим, позаяк частину Ірану окупували радянські війська. Мешкаючи на іранській території, Гарц

зайнявся комерцією, курсуючи з Ірану в СРСР і назад.

Коли кордон закрили, підприємливий гоцанець перебував якраз на радянських теренах. Вирішивши повернутись в Іран та роздобувши човен, уночі став переправлятися через прикордонний Аракс. Але течія прибила його до радянської землі. Маючи впевненість, що то вже Іран, Гарц запитав щось на перській мові і... тут же був схоплений як шпигун та засуджений відтак на 10 літ ув'язнення.

Правда, весь термін він не відбув і вже 1953 р. директорував у гоцанській чайні, а опісля емігрував до Ізраїлю. Туди ж, до речі, перебрався і Перець Фінгерид, який по війні торгував у буфеті селищного кінотеатру, а за Польщі мешкав у Гощі.

Жахи холокосту пережили, ховаючись у навколишніх селах, молода Шуня Кричмар, мала Ася Голан і кравець Мошко, а перукаря Дуньку та Іцхака Голда (Голода) врятували жінки-гоцанки.

Пережив нацистську окупацію і Борис Поташ, нащадки котрого мешкають у райцентрі дотепер.

Звичайно, єврейська громада селища до і після 1942 р. — це різні речі. Тож якщо ми скажемо, що холокост поклав край її існуванню, то недалеко відійдемо від істини. Дійсно, переважна більшість іудеїв Гощі загинула саме в 1942 р., а та мізерна кількість єврейського населення, що з'явилась у містечку по війні, — лише скупі краплі бурхливого життєвого потоку, який вирував на нашому Застав'ї раніше. Тож неповторного голосу єврейської скрипки, що так часто звучав у Гощі ще у 1930-х рр., прикрашаючи гучні весілля, тут уже ніхто ніколи не чув.

Юрій КУЗЬМІН.

● Саме цей «Шевроле» належав Гергелю і Йойні. Фото 1930 р.

● Борис ПОТАШ розумівся на конях не гірше дипломованого ветеринара. Фото 1930-40-х рр.

● На місці розстрілу гоцанських євреїв тепер височить обеліск. Знімок Олександра ЛЯЛІ (фотохудожній центр «Зеніт»).

